000654

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

हरिःऽॐ ॥ एषपंथाएतत्कर्मैतद्ब्रह्मैतत्सत्यं तन्नप्रमाद्येत्तंनातीयान्नह्यत्यायन्पूर्वेयेत्यायंस्तेपरा
बभूवुस्तदुक्तमृषिणाप्रजाहतिस्रो अत्यायमीयुन्य ।न्या अर्कमभितोविविश्रे ॥ बृहद्धतस्थौ भुवनेष्वं
तःपवमानोहरितआविवेशेति प्रजाहतिस्रो अत्यायमीयुरितियावैताइमाःप्रजास्तिस्रो अत्यायमायंस्तानी
मानिवयांसिवंगावगधाश्चेरपादान्यन्या अर्कमभितोविविश्रइतिताइमाःप्रजा अर्कमभितोनिविष्टाइम
एतदु मेवाग्निंबृहद्धतस्थौ भुवनेष्वंतरित्यसावादित्यएव भुवनेष्वंतरसावादित्यःपवमानोहरितआविवेशेति वायुरेवपव
मानोदिशोहरितआविष्टः ॥१॥ उक्थमुक्थमितिवैप्रजावदंति तदिदमेवोक्थमियमेवपृथिवी अतोहीदं
सर्वमुत्तिष्ठतियदिदंकिंच तस्याग्निरर्कोऽन्नमशीतयोऽन्नेनहीदंसर्वमश्नुते तदंतरिक्षमेवोक्थमंतरिक्षं अनुपतंत्यंतरि
क्षमनुधावंतितस्यवायुरर्कोऽन्नमशीतयोऽन्नेनहीदंसर्वमश्नुते सावेव द्यौरेवोक्थमस्मा
त्प्रदानाद्धीदंसर्वमुत्तिष्ठतियदिदंकिंचतस्यासावादित्योऽर्कोऽन्नमशीतयोऽन्नेनहीदंसर्वमश्नु
तइत्यधिदैवतमथाध्यात्मंपुरुषएवोक्थमयमेवमहान्प्रजापतिरहमुक्थमस्मीति वि
द्यात्तस्यमुखमेवोक्थं [illegible] यथापृथिव्यांतथातस्यवागर्कोऽन्नमशीतयोऽन्नेनहीदंसर्वमश्नुते

वी

Indira Gandhi National Centre for the Arts

॥१॥२ नासिके एवोस्य यथांतरिक्षं तथा तस्य प्राणो ऽर्को ऽन्नमशीतयो ऽनेन हीदं सर्वमश्नुते तदेतद्ध्वस्से
विष्टपं यदेतन्नासिकायै विनतमिव ललाटमेनो वयं यथा द्यौस्तथा तस्य चक्षुरर्को ऽन्नमशी
तयो ऽनेन हीदं सर्वमश्नुते समानमशीतयो ध्यात्मं चाधिदैवं तं चान्नमेवान्नेन हीमानि सर्वाणि
भूतानि समनंतीत्यु३॥ अन्नेनेमं लोकं सजयत्यन्नेनामुं तस्मात्समानमशीतयो ध्यात्मं चाधिदैवं
तं चान्नमेवं तदिदमन्नमन्नादमियमेव पृथिवी तो हीदं सर्वमुत्तिष्ठति यदिदं किं च यद्ध किं चाद्ये ततो ऽ
द॥ तद् सौ सर्वमत्ति यद्ध किं चास्मै प्रेतीयु३॥ तदियं सर्वमत्ति सेयमिया द्याज्या ताहवा आद्यो
भवति नूनं स्येशो यंनाद्याद्यं ह्वेनं नाघु॥२॥ अथातो रेतसः सृष्टिः प्रजापते रेतो देवा देवानां
रेतो वर्षं वर्षस्य रेत ओषधय ओषधीरेतो ऽन्नमन्नस्य रेतो रेतो रेतसो रेतः प्रजाः प्रजानां
रेतो हृदयं हृदयस्य रेतो मनो मनसो रेतो वाग्वाचो रेतः कर्म॥ तदिदं कर्मकृतमयं पुरुषो ब्र
ह्मणो लोकः सं इरामयो यद्धीरामयस्तस्माद्धिरण्मयो हिरण्मयो ह वा अमुष्मिन्लोके संभव
ति हिरण्मयः सर्वेभ्यो भूतेभ्यो ददृशे य एवं वेद॥३॥ तं प्रपदाभ्यां प्रापद्यत ब्रह्मेमं पुरुषं

यत्प्रपदाभ्यां प्रापद्यत ब्रह्मेमं पुरुषं तस्मात्प्रपदे इत्याचक्षते शफाः खुरा इत्यन्ये
षां पशूनां तदूर्ध्वमुदसर्पत्ता ऊरू अभवतामुरु ग्रणीहीत्यब्रवीत्तदुदरमभवदुर्वेव मे कु
र्वित्यब्रवीत्तदुरोभवदुदरं ब्रह्मेति शार्कराक्ष्या उपासते हृदयं ब्रह्मेत्यारुणयो ब्रह्माहैवता उइ॥
ऊर्ध्वं त्वेवोदसर्पत्तच्छिरो ऽश्रयत यच्छिरो ऽश्रयत तच्छिरो ऽभवत्तच्छिरसः शिरस्त्वं ता एताः
शीर्षं छ्रियः श्रिताश्चक्षुः श्रोत्रं मनो वाक् प्राणः श्रयंते ऽस्मिञ्छ्रियो य एवमेतच्छिरसः
शिरस्त्वं वेद ता अहिंसंताहमुक्थमस्म्यहमुक्थमस्मीति विश्वं ब्रुवन्हं तास्माच्छरीरादु
त्क्रामाम तद्यस्मिन्न उत्क्रांत इदं शरीरं पत्स्यति तदुक्थं भविष्यतीति वागुदक्रामदवदन्न
श्नन्पिबन्नास्तैव चक्षुरुदक्रामदपश्यन्न श्नन्पिबन्नास्तैव श्रोत्रमुदक्रामदशृण्वन्न श्नन्पि
बन्नास्तैव मन उदक्रामन्मीलितमिवाश्नन्पिबन्नास्तैव प्राण उदक्रामत्तत्प्राण उत्क्रांते पद्यत तद
शीर्यत ताशारीतीइ॥ तच्छरीरमभवत्तच्छरीरस्य शरीरत्वं शीर्यते ह वा अस[illegible]प्माक्रात द्विषन्
यः परास्य द्विषन्पाप्मा भ्रातृव्यो भवति य एवं वेद ता अहिंसंतैवाहमुक्थमस्म्यहम

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥२॥२ वथमस्मीतिता अब्रुवन्नहंतेदं पुनशरीरं प्रविशामि तद्यस्मिन्नप्रपन्न इदं शरीरमुत्थास्यतित
दुक्थं भविष्यतीति वाक् प्राविशद्दश पदेन चक्षुः प्राविशद्दश पदेन श्रोत्रं प्राविशत्पदेन मनः
प्राविशद्दश पदेन प्राणः प्राविशत्। णेप्रपन्न उदतिष्ठत्तदुक्थमभवत्तदेतदुक्थं ॥३॥
प्राण एव प्राण उक्थमित्येव विद्यात्तं देवा अब्रुवन्त्वमुक्थमसि त्वमिदं सर्वमसि तव वयं स्मस्त्व
मस्माकमसीति तदप्येतदृषिणोक्तं त्वमस्माकं तव स्मसीति ॥४॥ तं देवाः प्राणयत्तस्प्रणीतः
प्रातायत प्रातायीतीँ ३॥ तत्प्रातरभवत्तन्मा गादितीँ ३॥ तद्धायमभवदहरेव प्राणो रात्रिर
पानो वागग्निश्चक्षुरसावादित्यश्चंद्रमा मनो दिशः श्रोत्रं स एष प्रहितां संयोगो च्यास्म
भिमा देवता अदउआ भिरःचि दैतत्तमित्येतत्तदुक्थमयेतद्धस्मवैतद्विद्वान्नाह हिरण्यदन्वै
दोनत स्येशे यं महानदधुरितिप्रहितां वा अहमध्यामं संयोगं निविष्टं वेदैनद्धत्तदनीशाना
मिहवा अस्मै भूतानि बलिं हरंति य एवं वेद तस्य संसदितिप्राणस्ती संतं यमिमसावादि
त्यस्तदेतत्त्रिवृत्त्रिवृद्दिवं वै चक्षुः शुक्लं कृष्णं कानीनिकेति सत्यं दिहवा अपि मृषावदति सत्संहैवा

[stamp]

स्योदितं भवति य एवमेतत्सत्यस्य सत्यं वेद ॥५॥ तस्य वाक्तंतिर्नामानि दामानि तदस्ये
दं वाचा तंत्या नाम्नभिर्दामभिः सर्वं सितं सर्वं हीदं नामनीँ ३॥ सर्वं वाचाभिवदति वहंति ह वा
एनं तंति संनद्धाम य एवं वेदा तस्योष्णिग्लोम त्वग्गायत्री त्रिष्टुम्मांसमनुष्टुप्स्नावा नास्थि
जगती पंक्तिर्मज्जा प्राणो बृहती स छंदोभिः छंदोभिश्छन्नो यच्छंदोभिश्छन्नस्तस्माच्छंदा
सी सा चक्षतेच्छादयंति ह वा एनं छंदांसि पापात्कर्मणो यस्यां कस्यांचिद्दिशि कामय
तेय एवमेतच्छंदसां छंदस्त्वं वेद तदुक्तमृषिणाऽपश्यं गोपामित्येष वै गोपा एष हीदं स
र्वं गोपायत्यनिपद्यमानमिति न ह्येष कदाचन संविशत्या च परा च पथिभिश्चरतीति
स सध्रीचीः स विषूचीर्वसान इति सध्रीचीश्च ह्येष विषूचीश्च वस्त इमा एव दिश
आवरीवर्ति भुवनेष्वंतरित्येष ह्यंतर्भुवनेष्वावरीवर्ति धो आ रत्नास्तोन लास्तेन कर्तर्द
मिरिति सर्वं हीदं प्राणेनावृतं सोऽयमाकाशः प्राणेन बृहत्या विष्टब्धस्तद्यथायमाकाशः प्राणे
न बृहत्या विष्टब्ध एवं सर्वाणि भूतान्यापिपीलिकाभ्यः प्राणेन बृहत्या विष्टब्धानीत्येवं विद्यात् ॥६॥

Indira Gandhi National Centre for the Arts

॥३।२

अथातो विभूतयोस्य पुरुषस्य तस्य वाचा सैव पृथिवी चाग्निश्चा ऽस्यां मोषधयो जायं
तेऽन्नेनास्वदयती दमाहरते दमाहरते सेव मेतौ वाचं पितरं परिचरतः पृथिवी चा
ग्निश्च यावदनु पृथिवी यावदन्वग्निस्तावानस्य लोको भवति नास्य तावल्लोको जीर्य
ते यावदेतयोर्न जीर्यते पृथिव्यै चाग्निश्च य एवमेतां वाचो विभूतिं वेद प्राणेनस्त्र
वेंतरिक्षं च वायुश्चांतरिक्षं वा अनुचरंत्यंतरिक्षं वा अनुशृण्वंति वायुरस्मै पुण्यं गंधमाव ण्वं ५
हत्येवमेतौ प्राणं पितरं परिचरतोंतरिक्षं च वायुश्च यावदन्वंतरिक्षं यावदनु वायुस्तावानस्य
लोको भवति नास्य तावल्लोको जीर्यते यावदेतयोर्न जीर्यतेंतरिक्षस्य च वायोश्च य एव
मेतां प्राणस्य विभूतिं वेद चक्षुषा सैव द्यौश्चादित्यश्च द्यौर्ह्यस्मै वृष्टिमन्नाद्यं संप्रयच्छत्यादित्योस्य ज्यो
तिः प्रकाशं करोत्येवमेतौ चक्षुः पितरं परिचरतो द्यौश्चादित्यश्च यावदनु द्यौर्यावदन्वादित्यस्ता
वानस्य लोको भवति नास्य तावल्लोको जीर्यते यावदेतयोर्न जीर्यते दिवश्चादित्यस्य च य एवमे
तां चक्षुषो विभूतिं वेद श्रोत्रेणैव सैव दिशश्च चंद्रमाश्च दि[illegible]ग्याहैनमायंतीं३ ऽदिग्भ्यो विश्र

णोति चंद्रमा अस्मै पूर्वपक्षापरपक्षाभ्यां चिनोति पुण्याय कर्मण एवमेते श्रोत्रं पितरं परिचरतो दिशश्च चं
द्रमाश्च यावदनु दिशो यावदनु चंद्रमास्तावानस्य लोको भवति नास्य तावल्लोको जीर्यते यावदेते
षां न जीर्यते दिशां च चंद्रमसश्च य एवमेतां श्रोत्रस्य विभूतिं वेद मनसैव सैव आपश्च वरुणश्चापो
ह्यस्मै श्रद्धां संनमंते पुण्याय कर्मणे वरुणोस्य प्रजां धर्मेण दाधारैवमेते मनः पितरं परिचरंत्या
पश्च वरुणश्च यावदन्वापो यावदनु वरुणस्तावानस्य लोको भवति नास्य तावल्लोको जीर्यते याव
देतेषां न जीर्यते पां च वरुणस्य च य एवमेतां मनसो विभूतिं वेद ॥७॥ आपाः३ इत्यापइ ति तदिद
माप एवेदं वै मूलमदस्तूलमथ यत्पिते ते पुत्राय यन्नहृच्च पुत्रस्यंतलितुर्यन्न नापितुस्तद्रू पुत्रस्येयेत
तदुक्तं भवति येनद्रूस्यवेतद्धि नाहं मह्यं दासेप तरेयं आहं मां देवेभ्यो वेदओमद्दैवा न्वेदेत प्रदा
नाद्येनदृतः संभृताइति स एष गिरिश्चक्षुःश्रोत्रं मनो वाक्प्राणस्तं ब्रह्म गिरिरिसाचक्षते क
गिरिर्ह वै द्विषंतं पाप्मानं भ्रातृव्यं परा स्य द्विषन्पाप्मा भ्रातृव्यो भवति य एवं वेद
स एषोसुः स एष प्राणः स एष भूतिश्चाभूतिश्च तं भूतिरित्येवोपासांचक्रिरे तेनभू

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

॥४॥२
हुस्तस्माद्धाप्येत र्हि सुप्तो भूर्भूरित्येव प्रश्वसिति भूतिरिति हैवा उपासीत श्रेयान्त्सपत्नेभ्यः सत्रु
रास्ते ह पत्त्व भूनु भेवसालनापरा सद्विषन्पाप्मा भ्रातृव्यो भवति य एवं वेद स एष मृत्युर्नाम तं
चैतदुक्तम ऋषिणा पाङ् प्राङेति स्वधया गृभीत इत्यपानेन ह्ययं यतः प्राणो न परा भवत्यमर्त्यो
मर्त्येना सयोनिरित्येते नेही दं सर्वं सयोनि मर्त्यानि ही मानि शरीराणी ३॥ अमृतैषा देवता
ता शश्वन्ता विषूचीना वियन्ता न्यं न्यं चिक्युर्न नि चिक्युरन्यमिति निचिन्वन्ति हैवेमानि
शरीराणी ३॥ अमृतैषा देवता मर्त्यो ह वा अमृतो ह वा मुष्मिल्लोके संभवत्यमृतः स
र्वेभ्यो भूतेभ्यो ददृशे य एवं वेद य एवं वेद ॥८॥ इति प्रथमारण्ये द्वितीयो ध्यायः॥ ॥
एष इमं लोकमभ्यार्चत्पुरुषरूपेण य एष तपति प्राणो वाव तदभ्यार्चत्प्राणो ह्येष य एष तपति तं श
तं वर्षाण्यभ्यार्चत्तस्माच्छतं वर्षाणि पुरुषायुषो भवति तं यच्छतं वर्षाण्यभ्यार्चत्तस्माच्छ
तर्चिनस्तस्माच्छतर्चिन इत्याचक्षते एतमेव सन्तं स इदं सर्वं मध्यतो दधे यदिदं किंच स य
दिदं सर्वं मध्यतो दधे यदिदं किंच तस्मान्माध्यमास्तस्मान्माध्यमा इत्याचक्षत एतमे

वसन्तं प्राणो वै गृत्सो पानो मदः स यत्प्राणो गृत्सो पानो मदस्तस्माद्गृत्समदस्तस्माद्गृत्समद इत्या
चक्षते मेव सन्तं तस्येदं विश्वं मित्रमासीद्यदिदं किंच तद्यदस्येदं विश्वं मित्रमासीद्यदिदं किंच त
स्माद्विश्वामित्रस्तस्माद्विश्वामित्र इत्याचक्षत एतमेव सन्तं तं देवा अब्रुवन्नयं वै नः सर्वे
षां वाम इति तं यद्देवा अब्रुवन्नयं वै नः सर्वेषां वाम इति तस्माद्वामदेवस्तस्माद्वामदेव इत्याच
एतमेव सन्तं स इदं पाप्मनो त्रायत यदिदं किंच स इदं सर्वं पाप्मनो त्रायत यदिदं किंच तस्मादत्र
यस्तस्मादत्रय इत्याचक्षत एतमेव सन्तं ॥ १॥ एष उ एव बिभ्रद्वाजः प्रजा वै वाजस्ता एष बिभर्ति
यद्बिभर्ति तस्माद्भरद्वाजस्तस्माद्भरद्वाज इत्याचक्षत एतमेव सन्तं तं देवा अब्रुवन्नयं वै नः सर्वेषां वसिष्ठ
इति तस्माद्वसिष्ठस्तस्माद्वसिष्ठ इत्याचक्षत एतमेव सन्तं स इदं सर्वमभिप्रागाद्यदिदं किंच स यदि
दं सर्वमभिप्रागाद्यदिदं किंच तस्मात्प्रगाथास्तस्मात्प्रगाथा इत्याचक्षत एतमेव सन्तं स इदं स
१ र्वमभ्यपवयत यदिदं किंच स यदिदं सर्वमभ्यपवयत यदिदं किंच तस्मात्पावमान्यस्तस्मात्पा
वमान्य इत्याचक्षत एतमेव सन्तं सो ब्रवीदहमिदं सर्वमसानि यच्च क्षुद्रं यच्च महदि

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

५ यंत्वेमएतदुहैवेंद्रोविश्वामित्रायप्रोवाचैतदुहैवेंद्रोभरद्वाजायप्रो
वाचतस्मात्सतेनबंधुनाप्रत्तेषुहयतेतद्वाइदंबृहतीसहस्रंसंपन्नं
तस्यवाएतस्यबृहतीसहस्रस्यसंपन्नस्यषट्त्रिंशतमक्षराणांसहस्रा
णिभवंतितावंतिशतसंवत्सरस्याह्नांसहस्राणिभवंतिव्यंजनैरेवरा
त्रीराप्नुवंतिस्वरैरहानितद्वाइदंबृहतीसहस्रंसंपन्नंतस्यवाएतस्य
बृहतीसहस्रस्यसंपन्नस्यपरस्तात्प्र[illegible]ज्ञामयोदेवतामयोसंभूयदे
वताअप्येतियएवंवेदतद्योहंसोसौयोसौसोहंतदुक्तमृषिणासूर्य
स्त आत्माजगतस्तस्थुषश्चेत्येतदुहैवोपेक्षेतोपेक्षेत ॥२२॥ इतिद्वितीयार
ण्येद्वितीयोध्यायः॥ योहवाआत्मानंपंचविधमुक्थंवेदयस्मा

दिदंसर्वमुत्तिष्ठतिससंप्रतिवित्पृथिवीवायुराकाशआपोज्योतींषीत्येष
वाआत्मोक्थंपंचविधमेतस्माद्धीदंसर्वमुत्तिष्ठतियदिदंकिंचनमेतमप्ये
त्ययनंहवैसमानानांभवतियएवंवेदतस्मिन्योन्नंचान्नादंचवेदाहास्मिन्नन्ना
दोजायतेभवत्यस्यान्नमापश्चपृथिवीचान्नमेतन्मयानिह्यन्नानिभवंति
ज्योतिश्चवायुश्चान्नादमेताभ्यांहीदंसर्वमन्नमत्त्यावपनमाकाशआका
शेहीदंसर्वंसमोप्यतआवपनंहवैसमानानांभवतियएवंवेदतस्मि
न्योन्नंचान्नादंवेदाहास्मिन्नन्नादोजायतेभवत्यस्यान्नमोषधिव
नस्पतयोन्नंप्राणभृतोन्नादमोषधिवनस्पतीन्हिप्राणभृतोदन्ति
तेषांयउभयतोदंतपुरुषस्यानुविधानंविहितास्तेन्नादाउ

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

२३६६९

२ भ्रमितरे प्रशान्त स्तस्मात्त इतरान्यश्रून धीनचरं स धीनिद्य
त्रेत्रादो भवत्य धीवह समानानां भवन्तिय एवं वेद ॥
॥१३॥ तस्यय आत्मानमाविस्तरां वेदा श्रुते ह्यानिर्हृ
य औषधिवनस्पतयो यच्च किंच प्राणभृत्स आत्मान
माविस्तरां वेदौषधिवनस्पतिषु हि रसो दृश्यते चि
त्तं प्राणभृत्सु प्राणभृत्सु त्वेवाविस्तरामात्मा तेषु हि
सोपि दृश्यते न चित्तमितरेषु पुरुषे त्वेवाविस्तरामा

Indira Gandhi National Centre for the Arts